

Kriitikavälja rikkusest, vahelduseks

Eesti kirjanduskriitika aastatel 2024–2025

SAARA LIIS JÕERAND

On saanud omamoodi tavaks kasutada regulaarset kriitikaülevaadet selleks, et tuua välja muret tekitavaid tendentse ja jagada kõiksugu õpetussõnu, ning see on kahtlemata teretulnud ja edasiviiv. Seekord tahan aga eesti kirjanduskriitika seisule väljendada eelkõige rõõmu: kultuuriväljaannete kriitikaküljed on heal tasemel, toimetajad teevad põhjalikku tööd ning eri tüüpi arvustuste ja kriitikute spekter on lai. Rõõpad on ees ja rong sõidab täiel kiirusel, anna ainult kütust juurde. Muidugi võiks ju olla veel rohkem elegantset süvitsiminevat kriitikat, põhjalikult kultuuri-konteksti tundvat ja harivat kriitikat, lõbusat, mängulist, lugemisrõõmust pakatavat kriitikat, julgelt ja vahedalt avalikule arvamusele vastu astuvat kriitikat, olulisi ühiskondlikke arutelusid algatavat ja dialoogi pakkuvat kriitikat – aga parajas koguses on neid kõiki, ja see ei ole sugugi enesestmõistetav.

Pikki aastaid on kurdetud muu hulgas päevalehtede kirjanduskriitikakülgede kehvuse ja nappuse üle. Tõepoolest, arvustused moodustavad Delfi ja Postimehe kirjandussakkidest vaid väikese osa, ilukirjandust käsitleb neist üksnes killuke ja põhjalikku analüüsi leidub neist ainult mõnes (aga siiski leidub). Samal ajal tuleb tunnustada päevalehtede tööd populaarsete, ent mitte tingimata „kõrgkirjandusse” kuuluvate teoste – nagu paljud memuaarid, krimkad ja lasteraamatud – kajastamisel ja populariseerimisel, sest teadupoolest see, mida kultuuriajakirjanduses esile tõstatakse, ja see, mida inimesed tegelikult loevad, käivad veidi eri teid. Kui oleks võimalik ka nende arvustuste ülesehitust parandada, siia-sinna mõni ootamatu poeetiline lähianalüüs või niisama vimka visata, oleks astutud pikk samm heast kirjanduskriitikast saadava lugemisrõõmu kõigile kättesaadavaks muutmise poole.

Ülevaatest olen päevalehed siiski välja jätanud, seda ennekõike valimi parema piiritlemise ning eelmiste ülevaadetega võrreldavuse huvides. Vaatlen 2024. ja 2025. aastal Sihtasutuse Kultuurileht väljaannetes Sirp, Looming, Vikerkaar, Keel ja Kirjandus, Akadeemia, Värske Rõhk ja Müürileht ilmunud kirjanduskriitikat. Kui lähtuda sellest, mis on neis väljaannetes kirjandusarvustusena vormistatud või kirjanduskriitika rubriigis ilmunud, ning välja jätta võõrkeelsete teoste ülevaated, Keeles ja Kirjanduses ilmunud väitekirjade retsensioonid ja „Lühidalt” rubriigi lühiarvustused, sain kokku 475 teksti. Siia hulka kuuluvad nii tõlkekriitika kui ka esseistika ja mitmesuguste kogumike arvustused, millele siinse ülevaate alguses pilgu peale viskan. Artikli fookus langeb seejärel aga algupäraste eesti ilukirjandusteoste arvustustele, mida eritlen lähemalt. Eesti venekeelsete kirjanike teosed loen samuti eesti, mitte tõlkekirjanduse alla.

Ülevaate olen üles ehitanud statistilistele andmetele, mis ehk tasakaalustavad minu varjamatut subjektiivsust ja pakuvad sellele tugiraamistikku. Tõeliseks andme-

analüüsiks ei saa seda ülevaadet aga nimetada, kuivõrd kategooriatevahelised piirid on hägused – ootan huviga, et keegi teeks viimase 10 või 20 aasta kirjandusarvustuste ilmumisandmete võrdleva analüüsi.

Tõlkekriitika

Tõlketeoseid (sealhulgas mitteilukirjandust) käsitles 89 arvustust, mis teeb 18,7%. Neist 55 ehk pea kaks kolmandikku on avaldatud Sirbis, 19 Värskes Rõhus, 7 Keeles ja Kirjanduses, 7 Akadeemias, 5 Vikerkaares ning 3 Müürilehes. Kuigi tõlketeoste osakaalu ilmuvate (ja loetavate) raamatute seas arvestades võiks tõlkekriitikat rohkem olla, paistab süsteem olevat üsna selgelt välja kujunenud: uue ja huvitava tõlkeraamatu arvustuse leiab eelkõige Sirbist. Loomingus keskendutakse vaid kodumaistele teostele, Keeles ja Kirjanduses vaadeldakse eesti keelt või kirjandust käsitlevat teadus- või mõttekirjandust, näiteks on arvustatud prantsuse keeleteadlase Antoine Chavini raamatut „Johannes Aavik ja eesti keeleuudendus” (2024, nr 7) ja Juhani Salokandle eesti kirjandust käsitlevat „Vastupanu kultuuriajalugu” (2025, nr 5). Vikerkaare tõlkekriitika raskuskese on aga hoopis klassikaliste teoste uutel tõlgetel, mida on arvustustes võrdlemisi põhjalikult lahatud, samuti on lugejale tutvustatud teose konteksti. Olgu näiteks toodud Kristjan Haljaku arvustus Théophile Gautier’ raamatule „Ilust kunstis” (Vikerkaar 2025, nr 12) ja Hasso Krulli käsitus uuest William Butler Yeatsi luuletuste ja esseede kogust „Sümbolid” (Vikerkaar 2024, nr 3).

Eelmiste aastatega võrreldes on vaadeldavas valimis tähelepanuväärseimal hulgal tõlketeoste arvustusi Värske Rõhu kriitikakülgedel, kus need moodustavad lausa 37,3%, mis on pea sama vastava näitajaga Sirbis (38,3%). Seda selgitab tõik, et mitmed Värske Rõhu tõlkearvustused pärinevad noorte kriitikakonkursilt, kus arvustajad saavad käsitletava teose ise valida, kusjuures kahe teose (Alice Zeniteri „Kes neid jõuaks lahuta” ning Rosa Montero „Oht olla täie mõistuse juures”) kohta on lisaks kriitikakonkursi paremiku jõudnud tekstile avaldatud ka teine arvustus. Ülejäänugi puhul peegeldavad arvustused ennekõike seda, mis on parasjagu päevakorral, mida tõenäoliselt arvustaja tutvusringkonnas loetakse ja millest seega kirjutada tahetakse (näiteks arvustused Loomingu Raamatukogus ilmunud maailma nüüdiskirjandusele, nobelist Annie Ernaux’ teostele ja laineid löönud Édouard Louis’ autobiograafilisele jutustusele „Muutuda: meetod”). Eraldi tooksin välja Gregor Mändma, kes on kahe aasta jooksul arvustanud Värskes Rõhus kolme mitteilukirjanduslikku tõlket (vt Mändma 2024, 2025a, 2025b), neid kõiki hoogsalt ja vaheda sulega, tehes muu hulgas keerulise teooria noore lugeja jaoks mõistetavaks: „Esimest korda Guattari (ja tema mõttekaaslast Deleuze’i) lugedes (lugeda proovides?) tundsin, nagu oleks mul pea asemel toores lõdiseva rebuga muna (ilma kooreta), mida imetakse läbi nende kahe ihamasinate, hingamismasinate, söömismasinate, anaalmasinate pööraste torude” (Mändma 2024: 114).

Sirbi tõlkekriitikas paistavad silma kolm püsiautorit, kes ongi keskendunud tõlketeostele. Neist produktiivseim on viie arvustusega Peep Ehasalu, kes tutvustab

järjekindlalt tänapäeva soome proosat, peale kriitika teeb ta seda pikemate ja lühemate ülevaadete kaudu. Neli tõlkearvustust on vaadeldaval perioodil kirjutanud Aija Sakova, kes on käsitlenud nii saksa ja rootsi proosa kui ka ukraina luule tõlkeid, ning Kärt Hella, kelle ampluaa on veelgi rohkematest keeltest tõlgitud kaasaegsed proosateosed. Kolm või neli tõlkearvustust on kirjutanud teisedki autorid: Valner Valme, Erkki Luuk, Vilja Kiisler ja Paavo Matsin. Neil aga ei ole siinse statistika järgi tõlgete ja algupärandite vahel nähtavat eelistust.

Arvustatud tõlketeostes domineerib proosa ja seejärel esseistika, mistõttu juhin tõlkeluule retseptisioonile eraldi tähelepanu. Sakova on kirjutanud ukraina luule valikkogust „Kas rabelen välja sellest tustast?” (Sirp 13. VI 2025) ning Ene-Reet Soovik (Sirp 23. II 2024) ja Brita Melts (Vikerkaar 2024, nr 4–5) Dennis Nurkse raamatust „Hääled üle vee”. Krulli analüüsi Yeatsi „Sümbolite” kohta juba mainisin. Janika Läänemets on vaadelnud Mõng-Lani värsikogu „Vaid vihmal on tasased tiivad” (Sirp 2. VIII 2024). Steven Noorsoo ja Erkki Luuk on arvustanud läti kontseptuaalse luule valikkogu „Alfabeedi sünnimaa” (vastavalt Värske Rõhk 2025, nr 95; Müürileht 2024, nr 141, juuni). Mathura on käsitlenud Antanas A. Jonynasi „Uusi sonette” (Sirp 25. VII 2025), Silvia Urgas Anne Carsoni „Linnade elu” (Sirp 22. VIII 2025) ja Neeme Näripä Reiner Brockmanni kogumikku „Seal tähevälvi all” (Vikerkaar 2025, nr 9). Vaatepilt on meeldivalt kirev ja lähtekeelte valik lai.

Esseistika, artiklikogumikud ja varasema kirjanduse uued väljaanded

Mitteilukirjanduse ja ilukirjanduse vahele piiri tõmmata on tihti keeruline (ning väljaspool statistikat ebavajalik), nii et olen lähtunud sisetundest. Näiteks hindasin Rein Veidemannini essee-novellid teoses „Koera-aastad” rohkem esseedeks kui novellideks ning kuigi Tõnu Õnnepalu raamatu „Õhtupäike väikestel majadel” liigitasin proosakirjanduse alla, paigutasin tema loengukogumiku „Siinpool vaikust” esseistika kategooriasse. Kogumike alla lugesin kõiksugused kultuuriloolised väljaanded (näiteks kirjavahetusi või pärimuslikke materjale koondavad raamatud), samuti varasemast kirjandusest koostatud uued raamatud (näiteks luulevalimik „Südames laulavad metsad” ja Urmas Alenderi luulekogu „Elu. Mina. Sina”). Lisaks jäid sellesse kategooriasse kaks arvustust Vaiko Eplikule albumile „Lähem müüjaks”, mille lood on tehtud Betti Alveri tekstidele (Karell-Narrusk 2024; Kaur 2025), ning üks käsitlus Jaan Malini välja antud luuleplaatidest (Lill 2024).

Esseistikat, artiklikogumikku või mõnd vanema kirjanduse uusväljaannet käsitlevaid arvustusi sain kokku 124 ehk 26,1% kogu valimist. Neist suurim osa – 37 arvustust – on ilmunud Akadeemias, kus ilukirjandusarvustusi ei ilmunudki, 23 arvustust Keeles ja Kirjanduses, järgnevad Looming 21, Sirp 17, Värske Rõhk 10, Vikerkaar 9 ja Müürileht 7 arvustusega. Neist arvudest huvitavam on vahest asjaolu, et Müürilehe kirjandusrubriigi arvustuste koguhulgast moodustab mitteilukirjanduse kriitika koguni 41,2%. Kui Keeles ja Kirjanduses, milles vastav näitaja on 48,9% (sellele lisaks doktoritööde ja võõrkeelsete teaduskogumike retsensioonid), on mitteilukirjanduse

põhjalikum käsitlemine teadusajakirja staatuse tõttu ootuspärane, ei ole Müürilehel selliseks suundumuseks välist põhjust.

Autoritest on mitteilukirjanduse käsitlemise vallas produktiivseimad Olev Remsu (neli arvustust Loomingus), Janika Kronberg (kaks arvustust Keeles ja Kirjanduses, üks Loomingus), Jaak Urmet (üks arvustus Loomingus, üks Keeles ja Kirjanduses, üks Akadeemias) ning juba nimetatud Gregor Mändma (kolm teksti Värskes Rõhus). Remsu paistab olevat spetsialiseerunud mälestustele, just sellistele, mille ajaline kontekst langeb kokku tema koetuga ja mida tal on niisiis hea võrrelda oma mälestustega, seda kerges muljetavas laadis: „Orava ja Jänese tänav tekitab Mutil räämas küla tunnet (nagu minulgi), kahju, et jääb mainimata Tartu Võllamäe võimalik asukoht sealsamas ning vana juudikalmistu lähistel” (Remsu 2025: 846); „Aga punase kaelaräti kandmist põlati, see tituleeriti kaltsuks, nagu meilgi” (Remsu 2024: 1432). Kronberg kirjutab eelkõige kirjandusajaloost, seda põhjalikus, akadeemilises stiilis, võrreldes arvustatavates teostes esitatut omaenda erialaste teadmistega ning luues kõigi kolme arvustatava raamatuga sisukaid dialooge. Urmeti arvustused balansseerivad nende kahe äärmuse vahel: toetudes ühelt poolt isiklikule, teisalt alati ka kultuurilisele taustale, pöörab ta põhitähelepanu hoopis raamatute vormile ja lugejakogemusele.

Mitteilukirjandusest on kõige enam arvustusi kogunud mõlemad vaadeldaval ajavahemikul ilmunud Mihkel Muti raamatud. Teost „Mati Unt. Liblikas, kes lendas liiga lähedale” on arvustanud Maarja Vaino ja Jaak Jõerüüt Akadeemias (mõlemad 2024, nr 2), Andrus Kivirähk Loomingus (2024, nr 1) ja Johanna Ross Vikerkaares (2024, nr 6). Mälestusteraamatust „Tartu tuld toomas” on kirjutanud Remsu Loomingus (2025, nr 6), Paavo Matsin Sirbis (20. VI 2025), Katrin Ruus Vikerkaares (2025, nr 10–11) ja Kaarel Aadli Värskes Rõhus (2025, nr 98). Nende seas eristub Aadli arvustus, mis mujal valdava Muti mõttekäikude ja hinnangutega leebelt kaasa-noogutamise asemel julgelt neile vastandub: „Mida head on kogeda koduloolisest tekstist, kust on kadunud inimlik soojus ja heatahtlikkus? Heatahtlikkus kohtade ja Mati Karmini Roosi vastu jääb, aga kus on heatahtlikkus inimeste suhtes, eriti nende, kes on sündinud pärast Mutti?” (Aadli 2025: 115) Kolmes väljaandes on arvustuse pälvinud Tõnu Õnnepalu „Siinpool vaikust”, Viivi Luige „Pühaduse purunemine” ja Jaak Tombergi „Kuidas täita soovi”. Kahes väljaandes arvustatud teoseid on 16, vaid ühe arvustuse (või osa sellest) pälvis 97 raamatut (nende seast küll näiteks Jaan Kaplinski ja Tõnu Õnnepalu „Kirjad” sai mitu arvustust juba 2023. aastal).

Eesti ilukirjanduse kriitika: arve ja seoseid

Kui valimist mõlemad eespool käsitletud kategooriad maha arvata, jääb alles 278 eesti ilukirjanduse arvustust. Nende hulgas on kaks arvustust muusika valdkonna teostele, mille süženemist kirjanduskriitika rubriiki tervitan kahel käel: arvustatud on nii 5Miinuse ja Puuluubi kui ka Valge Tüdruku plaatide laulusõnu (Otsing 2024a; Leppik, Politanov 2025). Selline valdkondade segamine tuleb mõlemale poolele kasuks: esiteks võib kirjanduskriitiline rakurss pakkuda muusikale väärtuslikku ja

huvitavat lisa(!)perspektiivi, teiseks toob laulusõnade käsitlemine kriitikarubriikidesse mõnusat värskust. Samuti on tavatute arvustusobjektide hulgas üks näidend (Virumäe 2024) ja üks graafiline luuletus (Lõhmus, Paulus 2025; Kurg 2025), mõlemad käsitlused ilmusid Värskes Rõhus.

Need 278 arvustust on kirjutanud 142 kriitikut (see teeb keskmiselt kaks arvustust kriitiku kohta) ning käsitlemist on leidnud 161 kirjandusteost (keskmiselt 1,7 arvustust teose kohta). Väljaandeti jaotusid tekstid järgmiselt: Loomingus 98, Sirbis 76, Vikerkaares 45, Värskes Rõhus 30, Keeles ja Kirjanduses 21 ja Müürilehes 8 eesti ilukirjandusteose käsitlust. Luulearvustusi on nende seas 100 ja proosaarvustusi 168, lisaks juba nimetatud laulusõnade, näidendi ja mõne mitut žanri hõlmava tekstikogu retsensioonid. Teistest väljaannetest eristub Värske Rõhk, kus ainsana on luulearvustusi (18) rohkem kui proosaarvustusi (10). Teistpidi suurim vahe on Keeles ja Kirjanduses, kus ilmus kuus luulearvustust ning 15 proosaarvustust (vt tabelit 1).

Tabel 1. Arvustatavate teoste žanriline jaotus.

Väljaanne	Luule	Proosa	Muu
Keel ja Kirjandus	6	15	–
Looming	37	55	6
Müürileht	3	5	–
Sirp	24	51	1
Vikerkaar	12	32	1
Värske Rõhk	18	10	2
Kokku	100	168	10

Kui vaadata arvustajate ja arvustatavate soolist jaotust (mulle teadaoleva põhjal), siis 176 arvustust (63,3%) pärinevad naisautoritelt, 99 (35,6%) meesautoritelt ning kolmel Värskes Rõhus ilmunud arvustusel on mitu autorit: Meribel Leppik ja Rasmus Politanov (2025, nr 94), Emma Lotta Lõhmus ja Örne Paulus (2025, nr 95) ning Katrinka Josephine Savimägi, Kerstin Vestel ja Rahel Ariel Kaur (2025, nr 96). Mitme arvustajaga tekste võiks rohkemgi olla: põnev oleks näha eriti end oma stiilis kehtestanud autorite koostööd, kust võiks sündida uusi mõttekäike. Nähtavalt naisarvustajate poole kaldu on kõik väljaanded (vt tabelit 2). Suurim on erinevus Värskes Rõhus (70% nais- ja 20% meesarvustajaid), väikseim Sirbis (vastavalt 60,5% ja 39,5%). Võrreldes 2017.–2018. aastaga – sellest on põhjaliku statistilise ülevaate teinud Hanna Linda Korp (2019) –, kui nais- ja meesarvustajaid oli võrdselt, on seega toimunud päris suur muutus. See on ootuspärane, kuivõrd juba siis oli nooremaid autoreid koondav Värske Rõhk tugevalt kaldu naiste poole, kellest mitmed on nüüdseks liikunud teistesse väljaannetesse. Korp (2022) on seda soolist erinevust veenvalt põhjendanud poiste ja tüdrukute vahelise hariduslõhega. Praegustest andmetest paistab, et sel suundumusel niipea lõppu ei tule.

Kui seitse aastat tagasi olid arvustatavate teoste autorid ülekaalukalt meeskirjanikud (naiskirjanike teosed olid pälvinud üle kahe korra vähem arvustusi, vt Korp 2019: 147–148), siis seegi olukord on möödanikku vajunud: 2024. ja 2025. aastal oli meesautorite teoste arvustusi kokku 116 ehk 41,7%, naisautorite omi 137

ehk 49,3% (nendele lisanduvad mitmesugused kogumike arvustused, mitme autori või end mittebinaarselt määratlenud autori teoseid vaatlevad tekstid). Eraldi vaadatuduna on enamikus väljaannetes nais- ja meesautorite vahekord peaaegu võrdne, suurem erinevus on taas vaid Värskes Rõhus, kus naisautorite teoseid on arvustatud üle kolme korra rohkem kui meeste omi. Saavutatud seisu on igati rõõmustav näha. Kõigest seitsme aastaga on toimunud hämmastavalt suur muutus, mille põhjusena võib näha mitme teguri koosmõju: näiteks kriitikatoimetajate teadlikku valikut arvustuste tellimisel ja ühiskondlikku tööd naiste kirjutatud raamatute väärtustamise nimel.

Tabel 2. Arvustajate sooline jaotus.

Väljaanne	Meesarvustaja	Naisarvustaja	Mitu arvustajat
Keel ja Kirjandus	9	12	–
Looming	36	62	–
Müürileht	2	6	–
Sirp	30	46	–
Vikerkaar	16	29	–
Värske Rõhk	6	21	3
Kokku	99	176	3

Tabel 3. Arvustatud teoste autorite sooline jaotus.

Väljaanne	Meesautor	Naisautor	Mitu autorit
Keel ja Kirjandus	9	11	1
Looming	46	44	8
Müürileht	3	3	2
Sirp	35	36	5
Vikerkaar	17	22	6
Värske Rõhk	6	21	3
Kokku	116	137	25

Ja kes keda arvustab? Ilukirjanduses on meesarvustajad meesautorite teoseid arvustanud 55-l, naisautorite omi 38 korral (vastavalt 55,6% ja 38,4%), naisarvustajad on naisautoritest kirjutanud 98-l ja meesautoritest 59 korral (vastavalt 55,7% ja 33,5%). Nende protsentide ülisuur sarnasus teeb samuti rõõmu – seitse aastat tagasi arvustasid meessoost kriitikud naisautorite teoseid märgatavalt vähem kui naiskriitikud meesautorite teoseid (Korp 2019: 148). Samuti ei ole statistiliselt kuigi olulist erinevust naiste ja meeste žanrieelistustel: mehed on kirjutanud luulest 29-l ja proosast 66 korral (29,3% ja 67,7% meeste kirjutatud arvustustest ilukirjandusele), naised luulest 70-l ja proosast 101 korral (39,8% ja 57,4% naiste kirjutatud arvustustest ilukirjandusele).

Eesti ilukirjanduse viljakaimad arvustajad

Produktiivseimad arvustajad on Sveta Grigorjeva (13 arvustust), Vilja Kiisler (9), Ave Taavet (9), Peeter Sauter (8), Mihhail Trunin (7), Saara Liis Jõerand (7), Katrin Ruus (6), Elle-Mari Talivee (5) ja Made Luiga (5). Neli algupärase ilukirjanduse arvustust avaldas kaheksa autorit: Tõnis Hallaste, Siim Lill, Kaisa Ling, Leo Luks, Lilli Luuk, Mari-Liis Müürsepp, Johanna Roos ja Lauri Sommer. Statistika ühtib kriitika vahetul jälgimisel tekkinud sisetundega: just need autorid (siin ja edaspidi jätan iseenda kõrvale) kujundavad praeguse kriitikavälja jõujooni, esindades ühtlasi erinevaid arvustajaprofiile. Kõik mainitud autorid on tekste avaldanud vähemalt kahes väljaandes, enamasti aga kolmes või neljas.

Vaadeldaval perioodil enim arvustusi kirjutanud Sveta Grigorjeva aktiivsus kriitikaväljal väärib lugupidamist ja teeb rõõmu. Tema arvustused on enamjaolt ilmunud Sirbis ning need on tihti esimesed, mis värske teose kohta avaldatakse, luues enamasti heatahtliku tooniga viljaka pinnase edasisteks aruteludeks. Kus võimalik, tõmbab Grigorjeva seoseid tekstivälise tegelikkusega, näidates teoste rolli ja paiknemist just praeguses ühiskondlikus olukorras ning tuletades meelde, et kirjandus ei eksisteeri lahus meid ümbritsevast maailmast: „Maailmas, kus tegutsevad imperialistlike püüdlustega suurriigid ning näikse, et suurriigid kohe ei oskagi muudmoodi olla kui krabada, vallutada, koloniseerida, on [Maarja] Pärtna mõistnud, et tahtes mõtestada kriisi, peame tingimata aru saama kontekstist, mis seda raamib ja elus hoiab” (Grigorjeva 2025a); „Eesti kirjandus on saanud endale uue mitmikidentiteediga kirjutaja! Juhuuu!” (Grigorjeva 2025b: 127) Sotsiaalne tahk on kindlasti üks Grigorjeva tekstide tugevusi.

Grigorjeva kirjutab ladusalt ja tihti kõnekeelselt, kartmata väljendada emotsioone ja teha sõbralikku nalja. See toob kirjandusväljale hulganisti (positiivset) energiat ja sidusust, tuletades iga arvustusega otsekui meelde, et kirjandus on päriselt lahe ja tähtis. Sügava analüüsi või konteksti avamise aste varieerub Grigorjeval tekstiti: näiteks Riste Sofie Kääri luulekogu „APS!” arvustuse (Grigorjeva 2025c) keskmes on eelkõige kaasahõiskav emotsioon, sellal kui Piret Põldveri luulekogu „Suunurgad” palju tumedatoonilisemas arvustuses (Grigorjeva 2024) on fookus pigem luulekogu sügavatel teoreetilistel allhoovustel.

Vilja Kiisler on samuti stabiilselt produktiivse kriitikuna väga tähtis (lisaks siin vaadeldud tekstidele on ta avaldanud mitu sisult nendega võrreldavat arvustust *Delfis*). Enamasti on ta käsitlenud proosat, kahel juhul luulet. Kiisleri tekstide hoogsus ja neist õhkuv kirjutamisrõõm jätavad mulje pigem kiirest valmimisest kui hoolega viimistlemisest, ometi on tema arvustused terviklikud, kindla kompositsiooniga ning sisaldavad tihti asjakohaseid seoseid autorite varasema loominguga ning üldise kirjandus- ja kultuurilooga. Kiisleri sõnavara on rikas ja lausestus elegantne, olgu näiteks võrdlemisi juhuslik lause: „Teelolemise eesmärk on teelolemine, isegi siis, kui sellele ollakse vahepeal leiutanud sihte, mille kättesaamine on niisama võimatu nagu Londoni-suurusest linnast üles leida inimest, kes on soovinud sinna ära kaduda ja leidmata jääda” (Kiisler 2025a: 174). Ühtlasi olen saanud just Kiisleri arvustustest parima ettekujutuse teostest, mida ise lugenud ei ole.

Kõigi üldvalimisse jõudnud arvustuste taustal väärib eraldi tähelepanu Kiisleri mänguline suhtumine arvustuse formaati. Tulemused võivad olla mitmesugused: kui töötab, on äge ja värske, aga pahatihti võivad kontseptuaalsed trikid teksti tuumast eemale viia. Näiteks Tauno Vahteri raamatu „Tallinna lõhnad” arvustus, milles Kiisler loetleb hoopis lõhnu, mida ta ise mäletab, aga mida ta romaanist ei leidnud, edastab kokkuvõttes küll sõnumi teose ebaõnnestunud üldistuspuüdest, kuid jääb üksiktekstina otsekui poolele teele (Kiisler 2025b). Seevastu meeldis mulle väga Kiisleri arvustus Kristiina Ehini romaanile „Südametammide taga”. Arvustus koosneb viie fiktiivse naise arvamusel raamatu kohta ning väljendab lihtsalt ja humoorikalt tõika, et kuna raamat meeldib nii paljudele eesti naistele eelkõige tänu samastumisvõimalusele ja on neile vajalik, ei ole klassikalisel kirjanduskriitikal siinjuures oma tavapärast rolli ega kohta (Kiisler 2024a).

Ave Taavet üldjuhul ei trikitagi ega vii fookust teosest eemale – tema tasakaalukad, sõbralikus toonis arutlused on n-ö klassikalise kirjanduskriitika väga hea näide. Taavet võtab arvustatava raamatu kiirustamata osadeks lahti, näitab, mida ta sellest leidis ja miks see on või ei ole väärtuslik. Esmalugemisel mõjuski mulle ehk tugevaimini Paavo Matsini teose „Death Café” arvustus, milles Taavet (2024) analüüsib nii teosele osaks saanud sooja vastuvõtu põhjuseid kui ka näitab, miks raamat siiski teda ei veennud. Sümpaatsed on ka teised tekstid: näiteks käsitlus Martin Vabati romaanist „Ja rästikud tantsisid” laotab teoses põimunud kihid elegantselt lugeja ette laiali (Taavet 2025).

Peeter Sauteri arvustused peegeldavad enamasti tema lugemismuljeid ja neist tekkinud assotsiatsioone, nii et teksti sisukus sõltub eelkõige sellest, kas Sauteril on autori või teose konteksti kohta huvitavaid teadmisi. Just isiklikust raamatuga kohtumisest lähtuvaid – kuigi enamasti hoopis teistsuguseid – mõtteid jagavad oma arvustustes ka Katrin Ruus ja Made Luiga, kes kirjeldavad vahel muu hulgas seda, kust nad raamatu said või mis mõtteid nad enne selle kättevõtmist mõlgutasid. Seda kõike võib olla mõnus lugeda, kui autorit usaldada, ja tihti on nende tähelepanekud tabavad. Näiteks 2024. aasta üks meeldejäävamaid arvustuse avalauseid pärineb just Luigalt: „Romaanivõistluse võitnud Sven Mikseri noorsooromaan „Vareda” on tähelepanu pälvinud kahe asja eest – ja mõlema eest asjata” (Luiga 2024: 157).

Elle-Mari Talivee ja Mihhail Trunin esindavad põhjalikku akadeemilist lähenemist: Talivee ennekõike teose asetamisega kirjandus- ja kultuuriloolisele taustale ning Trunin poeetilise lähianalüüsiga. Sealjuures pälvis Trunin (2025a) oma arvustuse eest Triin Soometsa luulekogule „Kerge kogu jõust” Ants Orase nimelise kirjanduskriitika auhinna ning Talivee (2024a) käsitlus Piret Jaaksi „Taeva tütardest” oli 2024. aastal nominentide nimekirjas. Mõlemad tekstid on ilmunud Keeles ja Kirjanduses.

Kõigist viiest Talivee tekstist peegeldub muljetavaldav hulk asjakohaseid kultuuriloolisi teadmisi – ja tihti kindlasti ka -uuringuid, kuivõrd pealiskaudsete viidete asemel kohtub lugeja seostega, mida on avatud teadlase täpsuse ja põhjalikkusega. Eri autorid ja ajad põimuvad neis arvustustes loomulikult viisil, näidates ikka ja jälle lugejale, mis üldse on see eesti kultuur, milles elame ja kuhu iga uus teos paigutub. Sealjuures ei jää arvustused kuivaks: näiteks lõbutseb Talivee (2025a) mõnusalt

paralleelidega Mudlumi „Roosihullu päevaraamatu” käsitluses, kus ta kirjutab lisaks Mudlumi Muhumaa roosidele Marie Underi ja Elo Tuglase päevikutes kirjeldatud Rahumäe omadest. Enamasti avab Talivee aga teoses juba esil olevaid seoseid: arvustuses novellikogule „Poeet ja idioot”, mis on kummardus Friedebert Tuglasele, maalib ta originaalnovele täpse ajaloolise tausta (Talivee 2025b), Asta Põldmäe raamatu „Talvine teekond” käsitluses täpsustab ta aga raamatus loodud seoseid Mats Traadi ja Lydia Koidulaga (Talivee 2024b).

Orase preemiale nomineeritud arvustus „Taeva tütardele” on teistega võrreldes erandlik selle poolest, et Talivee on teose suhtes mõõdukalt kriitiline, kusjuures viidatud ajaloollikad ei paku üksnes huvitavat tausta, vaid toimivad argumentidena, mis põhjendavad Talivee seisukohta. Kriitik tunnistab, et romaani teema on oluline ja päevakajaline, ent ta näeb puudujääke teose tõepärasuses ning originaalsuses, eriti kui arvestada raamatu keskmes oleva ajaloolise isiku elust teadaolevaid tõiku: „Vahest ongi romaani õnnestumisele takistuseks saanud see, et Bülli kohta on keeruline midagi uut öelda, kui tahta jääda nii prototüübi- ja allikalähedaseks, nagu Jaaks seda soovib” (Talivee 2024a: 488).

Trunini arvustatud teoste hulgas on viis luulekogu ja kaks romaani, kõiki arvustusi kandmas lipukiri „kirjanduses on küsimus „kuidas” alati põhimõttelisem kui „mida”” (Trunin 2024a: 993). Vene formalistlikust traditsioonist lähtudes lahkab ta seda kuidas-küsimust oma arvustustes süvitsi, autori suhtes empaatiliselt ning lugeja jaoks harivalt. Luulearvustustes süüvib Trunin enamasti paari väljavalitud luuletusse, mida ta seejärel kõrvutab teistest tekstidest pärinevate tsitaatidega, jõudes üldistusteni luulekogu poeetilise keele kohta. Romaaniarvustustes Andrei Ivanovi „Hämariku melanhooliale” (Trunin 2024a) ja P. I. Filimonovi „Alicantele” (Trunin 2025b) mängivad olulist rolli Trunini ulatuslikud teadmised vene keelest ja kultuuriloost, kuid põhifookus püsib siiski jutustusviisil, mille analüüs juhatab – nagu arvustust lugedes tundub – sügavale raamatute tuuma: „Niisiis, P. I. Filimonov on kirjutanud raamatu romaani kirjutamise (või jutustamise) protsessist endast. „Alicante” on ülimal määral metatekstuaalne teos, kirjandus kirjandusest.” (Trunin 2025b: 7)

Ka Orase auhinna laureaadi tiitli pälvinud arvustus (Trunin 2025a) tegeleb tuuma otsimisega, seda kirjandusest laiemalgi tasandil: Trunin näitab Soometsa luulekogu tihedaid seoseid heideggerliku ontoloogilise olemise ja oleva vahelise vastandusega. Analüüs on tugev ning filosoofiakaugele inimeselegi hästi loetav, viies lugeja soovitud Soometsa luulemaailma sisse ning kandes ta mänglevalt läbi luulekogu. Ent peale selle, et Heidegger ja poeetiline analüüs aitavad kirjeldada Soometsa luulet, toimib arvustus ka vastupidi. Just luuletuste näitel õnnestub Truninil avada endale nii tuttavat teoreetilist maastikku: „Luuletus peegeldab omaenda võtet: asetades pea-aegu samasuguse fraasi muutunud konteksti, näitab see, kuidas poeetiline sõna loob tähendust” (Trunin 2025a: 644).

Väga sümpaatne on Trunini keskendumine noortele autoritele, viiest tema käsitletud luulekogust kolm on debüüdid: Mikk Tšaškini „Paberist linn”, Mirjam Parve „Varjukeha” ja Johanna Roosi „Tsükkel”. Kõigile neile teostele on ilmunud mitu arvustust (nii jätkata!) ning Trunini akadeemiline lähenemine on oluline lisandus

kogu retseptisioonile, mis püüab alustavaid autoreid määratleda ja kirjanduspilti paigutada. Ühtlasi sai just Trunini (2025c) arvustusest 2025. aastal Betti Alveri preemia pälvinud Johanna Roosi luulekogule alguse üks vaadeldava perioodi huvitavamaid avalikke kriitikateemalisi vaidlusi. Nimelt vastandas Trunin oma Sirbis ilmunud tekstis retooriliselt feministlikku kriitikat ja enda justkui neutraalset poeetilist analüüsi, selle seadis aga kahtluse alla Kaisa Ling (2025a) Vikerkaares ilmunud arvustuses, väljendades nõrdimust, et neid kaht meetodit ikka veel implitsiitselt hierarhilisena nähakse. Seejärel avaldas kumbki osapool veel oma seisukohti selgitava artikli (Ling 2025b; Trunin 2025d), mis vaatamata kergele üksteisest möödarääkimisele tõstatavad olulisi küsimusi kirjanduskriitika olemusest.

Eesti ilukirjanduse enim arvustatud teosed

Peale produktiivseimate autorite on põnev vaadata seda, millised on enim käsitletud teosed. Mis on need kirjandussündmused, mida on pidanud oluliseks kajastada kõige rohkem väljaandeid? Statistika kitsaskohaks on siin tõik, et vaadeldav kaheaastane periood on pidevalt ilmutavast kriitikast siiski üsna juhuslik lõik ning mitmeid olulisi raamatuid võib olla arvustatud kas varem või arvustatakse hiljem. Loodetavasti peegeldab 2024.–2025. aasta edetabel siiski mingeid tendentse.

Kõigis kuues vaadeldavas väljaandes on arvustatud ainult üht teost: Carolina Pihelga romaani „Lõikejoon”. Raamat ilmus Loomingu Raamatukogus 2024. aasta jaanuaris ning on ehk tõesti olnud selle aja üks loetumaid ja arutatumaid teoseid. 2025. aasta kevadel pälvis see esimese Eesti naiskirjanduse auhinna, see on tõlgitud juba soome, saksa ja inglise keelde ning eesti keeles on raamatul välja tulnud teine trükk.

„Lõikejoone” kohta ilmunud arvustused on eranditult positiivsed ning raamatuga kaasa mõtlevad tekstid, mida on nauditav lugeda ning mis kinnitavad tõika, et heast raamatust on tõenäolisem kirjutada hea arvustus kui kehvast teosest. Raamat on küll õhuke, ent käsitletavate teemade ring lai ja nii paistab igale kirjutajale olevat jätkunud mõni isiklik rakurss. Vilja Kiisler (2024b) keskendub eelkõige lähisuhtevägivalla teemale ja romaani rollile seda ümbritseva vaikuse murdmisel, Priit Põldma (2024) lisab Nursipalu harjutusvälja laiendamise küsimuse. Johanna Roos (2024) räägib kehalisuse ja keskkonna seostest. Leena Käosaar (2024) vaatleb põhjalikult peategelase üksindust ja siseelu, kus kõik need eeltoodud teemad kokku saavad. Piret Põldver (2024) analüüsib lisaks Pihelga kujundiloomet ja Ulakassi koolinoorte arvustuste võistlusel Värske Rõhu eripreemia pälvinud Marleene Randmaa (2025) põikab kõnekeele kasutamise teemasse.

Viis arvustust on saanud kaheksa raamatut: Sveta Grigorjeva „Frankenstein”, Sven Vabari „Ribadeks tõmmatud linn”, Lilli Luugi „Ööema”, Piret Raua „Keedetud hirvede aeg”, Johanna Roosi „Tsükkel”, Tõnis Vilu „Vana hing”, Mirjam Parve „Varjukeha” ja Gregor Kulla „Peenar”. Enamasti on kõik arvustused eri väljaannetest, üksnes Raua ja Roosi teostest on avaldatud kaks arvustust Sirbis, Parve „Varjukehast” kaks Vikerkaares ja kaks Värskes Rõhus. Kõiki ma eraldi ei vaatle, vaid nimetan enda

jaoks eredamad elamused ning kirjeldan mõningate väljapaistvate kriitikute tegevust laiemaltki.

Nagu „Lõikejoon”, on Grigorjeva „Frankenstein” samuti andnud alust mõneks väga huvitavaks analüüsiks. Johanna Ranniku (2024) teravapilguline ja irooniliselt mänglev arvustus Värskes Rõhus vaeb teose poliitilist tasandit, Eret Talviste (2024) avab Keeles ja Kirjanduses põhjalikult luulekogu-Frankensteini kahetist loomust koletise ja selle loojana ning leiab selle taga peituvat valge keskealise mehe kuju. Talviste analüüs on konkreetne ja selge fookusega, samuti nagu tema käsitlus Piret Jaaksi „Põdravalgusest”, mille keskmesse seab arvustaja selgesõnaliselt leina ja vaatleb selle kaudu mitme teise teema tervikusse haakumatust (Talviste 2025). Liisi Rünkla arvustus „Frankensteini” kohta Loomingus on aga hoopis teist laadi, poeetiline ja emotsionaalselt mõjus: „Igatsen maailma, kus inimesed võiksid tõesti olla iga-sugused. Võtta mis tahes vormi, nagu puud. Kõik inimesed. Need, kes on elus saanud kõike, eliitkoole ja psühhoanalüüsi ja kvaliteetset kanepit ja lauljatest-näitlejatest-ehitusmeistritest vanemaid, ja need, kes ütlevad Lasnamäe bussis bomžile: Tere, isa!” (Rünkla 2024: 128) Kui võtta kõrvale Orase auhinnaale nomineeritud arvustus Berit Petolai luulekogule „Hele, tuiskele ja nimetu” (Rünkla 2025), tuleb esile küps ja isikupärane kriitikukäekiri. Mõlemad arvustused on omaette lugemiselamused, kus teose lähianalüüs ja üldfilosoofilised küsimused on elegantselt põimunud ja toetavad üksteist, arvustustest peegeldub teoste sügav mõistmine ja läbitunnetatus. Petolai luulekogu arvustuse puhul äratav lisaks austust tasakaal, mille Rünkla on leidnud kriitilisuse ja põhimõttelise kaasanoogutuse vahel, nii et kumbki teist ei tühistata.

Eriti häid arvustusi ja originaalseid mõttekäike on juba aastaid esile kutsunud Tõnis Vilu teosed, vaadeldavas valimis on peale viie „Vana hinge” käsitluse ka üks luulekogu „Enne lapsi” arvustus (Kiisler 2025c). 2024. aastal kriitikaauhinna pälvinud Heli Allik (2024) kirjutaski Loomingus just „Vanast hingest” ja seda sellise sisemise jõu ja kaasakiskuvusega, et arvustuse esimest korda läbi lugenuna valdas mind tunne, nagu oleksin pärast pikka otsimist mõne eluliselt põhjapaneva avastuseni jõudnud. Sarnaselt Alliku (2023) väga tugeva arvustusega Anti Saare „Sõnaraamatule” on see üles ehitatud kordusele: Allik tahab aru saada, mis tekstis täpselt toimub, ning katsetab igas lõigus uut lähenemisnurka, mis kõik eri põhjustel kuhugi takerduvad, ja jõuab lõpuks, kuhjunud pinge haripunktis, kõiki küsimusi rahuldava vastuseni. „Aga võib-olla seda see raamat kokkuvõttes tahabki meile öelda? Et luulet ei saa enam teha *niimoodi*? Et kui tasapinnaline paberraamat ei jaksa enam kanda tema õlule pandud immateriaalsuse koormat, siis aitab meid, kui minnagi täiesti *mööda*, kirjutada järsku hoopis *teises suunas*, võluda teksti sisse vertikaalsus, visuaalsus, täiesti teised tekstuurid?” (Allik 2024: 1138)

Igor Kotjuhi (2024) arvustus „Vana hinge” kohta on samuti nauditav: luulekogus kasutatud grammatiliste võtete tähelepaneliku vaatluse ning Ene Mikhelsoni ja Ly Seppeliga kõrvutuste kaudu püüab ta määratleda Vilu käekirja ja vaatleb tema asetust eesti luulemaastikul. Lilli Luuk sõnastab leidlikult Vilu luule mõju: „Vilul on võime pakkida üks ajalik päev, muutuv valgus, leinaprotsess, armastuslugu või katastroof väikesesse tihedasse kompsu, mille lugeja saab suureks lahti rullida nagu termoteki, mille üks pool soojendab ja teine jahutab, ning end üleni värvide,

videviku, tuule, niiskuse, soojuse, ängi sisse mässida” (Luuk 2024: 16). Johan Haldna leiab aga „Vana hinge” lüürilisele minale mõtte- või saatusekaaslane Walter Benjamini ajaloo inglil kujul ning neid kaht kõrvutades jõuab arvustaja elegantsete järel- dusteni luulekogu suhte kohta ajaga: „Kõik need olevikud ja minevikud, millel Vana Hing minna laseb, on tema jaoks samaväärsed, sest tema rahu ei eelista üht aega teisele” (Haldna 2024: 113). Haldna tähelepanelik lugemis- ja seostamisoskus tuleb välja ka tema teistes tekstides, näiteks arvustuses Maarja Pärtna luulekogule „Ülestõusmise serval”, milles Haldna (2025) vaeb kõrvuti ülestõusmist kui revolutsiooni ja kui kristluse alustala.

Mirjam Parve „Varjukeha” on samuti olnud kriitikutele hea mõttekaaslane – eraldi toon välja Henri Otsingu (2024b) ja Brita Meltsi (2024) ühekorraga detaili- ja tervikutundlikud käsitlused. Gregor Kulla „Peenar” on aga ajendanud kriitikuid teost kergelt võtma ja lõbutsema, näiteks Kaisa Ling (2025c) on vormistanud arvustuse kirjana raamatu autorile, Maara Parhomenko (2025) aga lähtunud autoriga ühisest lapsepõlvkogemusest Põlvas. Parhomenko tekstidest väärib esile tõstmist teinegi mänguline arvustus, mis nomineeriti Orase auhinnale: nimelt läheb ta kaasa Reijo Roosi luulekogus „tere kas tohib” ette sõedetud ideega vaadelda raamatut kui avaldust Eesti Kirjanike Liitu astumiseks ning hindab seda vastavalt liidu põhikirjas olevatele nõudmistele, tehes seda hästitoimiva huumoriprisma kaudu (Parhomenko 2024).

Huumori teemal jätkates toon esile kaks autorit, kelle tekstide lugemine on minu jaoks alati meeldiv ja tihti meelt lahutav kogemus, nagu oleks vestelnud hea sõbraga: Silvia Urgas ja Joonas Veelmaa. Vaimuka kirjutamisstiili kõrval peegeldub nende tekstides alati terane lugejapilk, hea konteksti tundmine ja tihti põhjalik ettevalmistus, nii et arvustus ei jää kunagi niisama lobisemise tasandile. Näiteks ütleb Veelmaa (2025) arvustuses Piret Raua romaanile „Keedetud hirvede aeg”, et on kogu Raua loomingu värselt läbi lugenud – sellist pühendumust kohtab kriitikamaastikul harva. Arvustus on hästi jälgitava ülesehitusega: kõigepealt paneb Veelmaa kirja kolm asja, mis on selles romaanis võrreldes eelmistega teisiti, ning näitab seejärel, kuidas see teisitiolek täpselt välja näeb ja milleni viinud on. Urgase tekstidest väärib tähelepanu arvustus Johanna Roosi „Tsüklile”, mis kirjeldab selgelt ja veenvalt kriitiku kahtlusi seoses teosele seni osaks saanud retseptisiooniga (Urgas 2025).

Lilli Luugi „Ööema” arvustustest mainin ära Raili Marlingu (2025) käsitluse, mis asetab raamatu just praegusesse ühiskondlikku olukorda ning punub neist seostest kokku nauditava ja hoomatava terviku, ja Merlin Kirikali (2024) arvustuse, mis läheb süvitsi romaani sisse, alustades Luugi kujundikeele meelelisusest ning lõpetades struktuurivõtete ja kultuuriliste allusioonide lahkamisega. Kirikali tekstid kuuluvad üldse möödunud kahe aasta kõige põhjalikumate ja hoolikamalt komponeeritud hulka. Peale „Ööema” on ta lähivaatluse alla võtnud veel kahe eesti naiskirjaniku romaanid: Eva Koffi „Õhusköndja”, mille arvustuses kirjeldab ta mitme tahu pealt, mis teda raamatut lugedes lõpuni ei veennud (Kirikal 2025a), ning Kairi Loogi „Tantsi tolm põrandast”, mida Kirikal (2025b) vaatleb enamjaolt positiivse nurga alt, kuid julgeb siiski kriitiline olla, tõdedes, et mõnd võtet poleks niigi hea romaani püstipüsimiseks vaja läinud.

Veel noppeid

Lõpetuseks vaatlen veel mõnd teksti, mis möödunud kahest aastast enim meelde jäid – suuresti kattuvad need kummagi aasta Orase auhinna nominentidega.

Oluline lisandus juba mainitud arvustuse formaadiga mängivatele tekstidele on Pille-Riin Larmi (2024) „Kuidas kirjutada nagu Maimu Berg?“, mis võtabki vaatluse alla pealkirjaks pandud küsimuse ja annab punkt punkti haaval vastava õpetuse. Alustades üldisest – „Kõigepealt: ära kiirusta. Ei pea igal aastal uut raamatut avaldama.” (Larm 2024: 172) –, liigub Larm samm-sammult lähemale arvustatavale teosele „Abitu armastus“, püüdes samal ajal autorist loodava üldpildi juures. Ja see pilt on niivõrd positiivne, lugupidav ja võimas, et tekitab vastupandamatut armastust ühekorraga Bergi, eesti kirjanduse ja eesti kirjanduse armastajate vastu.

Samuti pilku avardav lugemiskogemus oli Eik Hermann (2025) arvustus juba mainitud Kairi Loogi romaanile. Hermann läheneb raamatule Gilles Deleuze'i ja Félix Guattari loodud terminite *tajum* ja *mõjum* kaudu, mis – samamoodi nagu Heideggeri ontoloogia Trunini arvustuses Soometsa luulekogu kohta – ühtviisi aitavad avada romaani maailma ja saavad lugejale arusaadavaks just selle romaani kaudu. See arvustus on hea näide sellest, mis kasu saab kirjandusanalüüs tugevast teoreetilisest alusest. Ja kuigi arvustus ei pea selline olema, võib selline lähenemine õnnestumise korral avada väga huvitavaid perspektiive.

Mart Velsker on vaadeldaval perioodil kirjutanud kolm arvustust: Lauri Sommeri luulekogule „Vanaema sydame nimel” (Velsker 2024a), Janika Läänemetsa luulekogule „Linnupetja” (Velsker 2024b) ja Triin Paja luulekogule „Kuni nooled mu rinnas on päikesekiired” (Velsker 2025). Need kõik on Velskrile omaselt väga põhjalikud ja tasakaalukad ülevaated autorite käekirjast. Värsket raamatut autori senise loome taustal vaagides uurib Velsker tähelepanelikult, mis on samamoodi ja mis on teisiti, ning teeb leitu põhjal olulisi järeldusi. Neist kolmest tõuseb ehk enim esile Triin Paja raamatu käsitus, kuivõrd selles on tabatud põhimõttelist muutust Paja luules, mille võtab pealiskaudse lugeja rõõmuks kokku juba arvustuse pealkiri „Muutub heledamaks”.

Ka Johanna Rossi teravapilgulist, täpset ja meeldivalt iroonilist kriitikat loen alati suure huviga. Vaadeldaval perioodil on ta kirjutanud Urmas Vadi romaanist „Kuu teine pool”, Katrin Ruusi novellikogust „Prügimaja Dionysos” ja Brigitta Davidjantsi jutukogust „Plahvatus nätsuputkas ja teisi jutte”. Vadi arvustuses vaatlleb Ross (2024) lähedalt romaani naistegelasi, leides nii mõndagi huvitavat, ning eksplitsiitselt feministlikust vaatenurgast vaatlleb ta ka Ruusi raamatut, kuivõrd „feministide käed on pikad, naisõiguslikuks tõlgenduseks on võimalust küll ja veel” (Ross 2025a: 241). Davidjantsi jutukogu käsitluses keskendub Ross (2025b) nooruse kujutamisele, mida ta vaatlleb lisaks arvustatavale teosele Davidjantsi varasemates tekstides.

Mis veel? Teele Pärn (2024) on kirjutanud Värskes Rõhus väga elegantselt Läänemetsa „Linnupetjast”, mõtiskledes autori lüürilise mina piiride üle. Eero Epner (2024) on arvustanud talle omases jutustamisstiilis Meelis Friedenthali romaani „Punkti ümber”, mille juurde see stiil hästi sobib, Johannes Saar (2024) pakub aga samale romaanile ajaloolase seisukohalt kriitilist perspektiivi. Tähelepanu väärivad

kaks arvustust Maria Kapajeva raamatule „Aastapikkune karje”, mis võinuks temaa-tika ja korraga kolmes keeles olemise tõttu rohkemgi kajastust saada. Sanna Kartau (2024) ja Saara Lotta Linno (2025) arvustused täiendavad teineteist, esimene pöö-rab tähelepanu sõja seosele kehaga, teine eelkõige sõja seosele keel(t)ega. Mõlemad arvustused on valusa teema tõttu emotsionaalselt mõjusad ning samal ajal analüüsi-vad teost põhjalikult.

Kokkuvõte

Erisuguseid ja eri moodi väärtuslikke arvustusi loetlesin küll rohkemgi kui vaja, kuid huvitavat leiab eesti kirjanduskriitikast veel. On tõenäoline, et nii mõnelegi mõjub mu optimism naiivselt, ja muidugi võib soovi korral sellest samast valimist leida kitsaskohti, vajakajäämisi ja lootusetuid ebaõnnestumisi, kuid veidi kiitust ei saa eesti kriitikutele ja kriitikatoimetajatele midagi halba teha. Kriitikatoimetajate tööd tuleks isegi rohkem esile tõsta, kuivõrd arvustused on ju pea täiel määral tellitud, nii et autorite ja teoste mitmekesisuse ning vaid paari aastaga ületatud soolise eba-võrdsuse kes-keda-arvustab-küsimuses saab samuti just nende arvele kanda. Hiljuti Värske Rõhu kriitikatoimetaja ametisse astununa saan säärase eeskujude ja kollee-gide üle varjamatult rõõmustada.

Millega aga edaspidi tegeleda võiks, on lugejate ringi laiendamine ja kirjanduse veelgi suurem populariseerimine. On ammu teada, et arvustusi loevad peamiselt needsamad, kes arvustavad – mis ei ole tingimata halb, aga kriitika lugemine võiks olla kirjutamisest lihtsam, seda võiksid teha palju rohkemad. Olen püüdnud mitmele tuttavale muidu lugevale inimesele selgitada, et heast kriitikast lugemisnaudingu saamiseks ei pea olema arvustaja sõber ega arvustatavat teost enne lugenud, ja see paistab nii mõnelegi üllatusena tulevat. Muidugi, see pole murekoht ainult Eestis, seda jagab vist peaaegu kogu rahvusvaheline üldsus – aga kui meil on juba nii palju heal tasemel kultuuriajakirjandust, siis pole ju patt unistada, et sellele vastaks erand-lik hulk tänulikke lugejaid.

KIRJANDUS

- Aadli, Kaarel 2025.** Mine metsa, Mihkel Mutt (ehk Mida sa, vanamees, sajatad?). – Värske Rõhk, nr 98, lk 111–115.
- Allik, Heli 2023.** Mööda koordinaattelgi. – Looming, nr 4, lk 594–597.
- Allik, Heli 2024.** Tõnis Vilu tähendus. – Looming, nr 8, lk 1135–1140.
- Epner, Eero 2024.** Punkti asemel. – Looming, nr 7, lk 987–990.
- Grigorjeva, Sveta 2024.** Lahti har(j)utades eksisteerimist, ennast, leina ja niisama kurbust. – Vikerkaar, nr 1–2, lk 169–172.
- Grigorjeva, Sveta 2025a.** Autor, kes tõesti hoolib. – Sirp 11. IV, lk 40.
- Grigorjeva, Sveta 2025b.** „Need tšurkad on kõik kahtlased!” – Vikerkaar, nr 6, lk 127–129.
- Grigorjeva, Sveta 2025c.** Normaalselt isepäise plika hästi normaalne luulekogu. – Sirp 19. XII, lk 8.

- Haldna, Johan 2024. Taevas Vana Hinge kohal. – Värskes Rõhk, nr 90, lk 111–114.
- Haldna, Johan 2025. Kuidas kristlus keskkonnateadlikku kirjandusse jõudis? – Värskes Rõhk, nr 96, lk 113–116.
- Haljak, Kristjan 2025. Dekadentliku maagi absoluutne ilutöö. – Vikerkaar, nr 12, lk 131–134.
- Hermann, Eik 2025. Hüütakse pardale: romaan kui tajumisümfoonია. – Vikerkaar, nr 4–5, lk 186–191.
- Karell-Narrusk, Kai 2024. Betti Alveri valikkogu nõudlikule maitsele. – Sirp 1. XI, lk 25–26.
- Kartau, Sanna 2024. Sõda üle kogu keha. – Looming, nr 9, lk 1279–1281.
- Kaur, Rahel Ariel 2025. Südant on puutunud loojate käed. – Looming, nr 5, lk 696–698.
- Kiisler, Vilja 2024a. Naine nagu mina. – Sirp 20. XII, lk 24–25.
- Kiisler, Vilja 2024b. Armiga naine. – Vikerkaar, nr 3, lk 140–143.
- Kiisler, Vilja 2025a. Tagasi eikuhugi. – Vikerkaar, nr 10–11, lk 172–175.
- Kiisler, Vilja 2025b. Nina mäletab isegi siis, kui ei saa mäletada. – Looming, nr 10, lk 1416–1418.
- Kiisler, Vilja 2025c. Miks hinged katki lähevad. – Sirp 19. IX, lk 25–26.
- Kirikal, Merlin 2024. Lilli Luugi meisterlikkuse koetis. – Sirp 20. XII, lk 26–27.
- Kirikal, Merlin 2025a. *Salto mortale*. – Sirp 1. VIII, lk 6–7.
- Kirikal, Merlin 2025b. Kohanejad kasvavad kestuses. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 928–931.
- Korp, Hanna Linda 2019. Igapäevase nähtuse taastootmine. 2017. ja 2018. aasta kriitika-ülevaade. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 145–164. <https://doi.org/10.54013/kk736a1>
- Korp, Hanna Linda 2022. Poisid ja tüdrukud. – Sirp 7. X, lk 2.
- Kotjuh, Igor 2024. Tõnis Vilu vana hing ja uus tee. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 490–493.
- Krull, Hasso 2024. Sümbolismi ülev needus. William Butler Yeatsi tootem ja animus. – Vikerkaar, nr 3, lk 125–136.
- Kurg, Lena 2025. Miks mitte keegi mitte midagi ei küsi? – Värskes Rõhk, nr 94, lk 112–113.
- Käosaar, Leena 2024. Hüüdja hää. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 1047–1051.
- Larm, Pille-Riin 2024. Kuidas kirjutada nagu Maimu Berg? – Vikerkaar, nr 7–8, lk 172–175.
- Leppik, Meribel; Politanov, Rasmus 2025. Miks nii emo, G? – Värskes Rõhk, nr 94, lk 106–111.
- Lill, Siim 2024. Mõni sõna luuleplaatidest ja muust. – Sirp 16. VIII, lk 33.
- Ling, Kaisa 2025a. Kuidas seletada menstruatsiooni jänestele. – Vikerkaar, nr 7–8, lk 164–167.
- Ling, Kaisa 2025b. Vastuseks Mihhail Truninile. – Vikerkaar, nr 9, lk 142–143.
- Ling, Kaisa 2025c. peelnar/gel. – Vikerkaar, nr 1–2, lk 188–191.
- Linno, Saara Lotta 2025. мир on мир on мир on мир. – Vikerkaar, nr 3, lk 124–128.
- Luiga, Made 2024. Lase kirjutades käsi vabaks! – Vikerkaar, nr 1–2, lk 157–159.
- Luuk, Lilli 2024. Päevade äng. – Sirp 16. II, lk 16–17.
- Lõhmus, Emma Lotta; Paulus, Õne 2025. Näitemäng neljateistkümnes vaatuses. – Värskes Rõhk, nr 95, lk 106–110.
- Marling, Raili 2025. Öös on asju. – Looming, nr 5, lk 698–700.
- Matsin, Paavo 2025. Tartu-laks! – Sirp 20. VI, lk 8–9.
- Melts, Brita 2024. Maailmasuse haardes. – Looming, nr 1, lk 130–133.
- Mändma, Gregor 2024. Guattari ökosofia ehk Lõpp Prantsuse aedadele. – Värskes Rõhk, nr 92, lk 114–118.
- Mändma, Gregor 2025a. Rosa Montero oleks võinud lihtsalt „Hullude kirjanike entsüklopeedia” kirjutada. – Värskes Rõhk, nr 94, lk 118–120.

- Mändma, Gregor 2025b. Pentti, miks nii pentimento? – Värske Rõhk, nr 96, lk 105–110.
- Otsing, Henri 2024a. Itkev räpp. – Looming, nr 10, lk 1420–1423.
- Otsing, Henri 2024b. „olen kinni kasvanud nagu järv nagu haav liig sitket liha”. – Värske Rõhk, nr 88, lk 114–117.
- Parhomenko, Maara 2024. Kas vaene pastakast läbi sittuv eesti-soome poiss sobib Kirjanike Liitu? – Värske Rõhk, nr 88, lk 98–102.
- Parhomenko, Maara 2025. Viljakas kohatrauma. – Värske Rõhk, nr 93, lk 103–108.
- Pöldma, Priit 2024. Mis saab inimesest. – Looming, nr 6, lk 849–852.
- Pöldver, Piret 2024. Oli see armastus? – Sirp 9. II, lk 6–7.
- Pärn, Teele 2024. *Kintsugi* eeldus on ikkagi mõra. – Värske Rõhk, nr 92, lk 107–110.
- Randmaa, Marleene 2025. *Audentes fortuna iuvat*. – Värske Rõhk, nr 93, lk 121–123.
- Rannik, Johanna 2024. Üleelusuurune Sveta Grigorjeva, korraga looja ja loodu. – Värske Rõhk, nr 91, lk 106–110.
- Remsu, Olev 2024. Piisakeses peegeldub kõik. – Looming, nr 10, lk 1431–1433.
- Remsu, Olev 2025. Tartut püüdes. – Looming, nr 6, lk 845–846.
- Roos, Johanna 2024. Keha peab (keskkonna)tundlikku monoloog. – Müürileht, nr 142, juuli–august, lk 24.
- Ross, Johanna 2024. Kinnijäämised ja lahtilaskmised. – Looming, nr 3, lk 412–415.
- Ross, Johanna 2025a. Doktor ohjeshoidmine, mister minnalaskmine. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 241–244.
- Ross, Johanna 2025b. Laps on säilenõtke eluvorm. – Looming, nr 7, lk 986–989.
- Ruus, Katrin 2025. Tartu tuld toomas kiho. – Vikerkaar, nr 10–11, lk 168–171.
- Rünkla, Liisi 2024. Roomaks nagu tigu nagu pilved kõige aeglasema tuulega päeval. – Looming, nr 1, lk 128–130.
- Rünkla, Liisi 2025. Nagu suure linna konksjad varbad. – Looming, nr 9, lk 1272–1274.
- Saar, Johannes 2024. Aime ja Ulme heitsid jälle ühte. – Sirp 2. II, lk 30–31.
- Taavet, Ave 2024. „Death Café” *post mortem*. – Sirp 1. XI, lk 26–27.
- Taavet, Ave 2025. Poiss, kes teadis ussisõnu. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 350–352.
- Talivee, Elle-Mari 2024a. Missugune see taeva tütar õieti oli? – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 487–490.
- Talivee, Elle-Mari 2024b. Habras õhtu, metskitsena kartlik. – Looming, nr 6, lk 847–849.
- Talivee, Elle-Mari 2025a. Väike elus kirjandus roosidest. – Looming, nr 2, lk 265–268.
- Talivee, Elle-Mari 2025b. Kuradiraamatust võrsunud kirjanduseksperiment. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 925–928.
- Talviste, Eret 2024. „Tahaks sõnuda end kehasse”. Sveta Grigorjeva koletislikud tekstikehad. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 484–487.
- Talviste, Eret 2025. Leina lepitav jõud. – Looming, nr 5, lk 703–706.
- Trunin, Mihhail 2024a. Lugeja vastu. – Looming, nr 7, lk 990–995.
- Trunin, Mihhail 2025a. Olemise filosoofia ridade vahel. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 639–644.
- Trunin, Mihhail 2025b. Mispärast ma seda räägin. – Sirp 25. IV, lk 6–7.
- Trunin, Mihhail 2025c. Johanna Roos feminismi ja poeetika vahel. – Sirp 13. VI, lk 4–5.
- Trunin, Mihhail 2025d. Vastuseks Kaisa Lingule. – Vikerkaar, nr 9, lk 140–142.
- Urgas, Silvia 2025. Ka lahtisest uksest sissemurdmine teeb häält. – Looming, nr 6, lk 838–839.
- Veelmaa, Joonas 2025. Välja valgustatud keedunõu. – Looming, nr 2, lk 268–270.

Velsker, Mart 2024a. Väikese maailma suurus. – Sirp 14. VI, lk 27–28.

Velsker, Mart 2024b. Tavaline, aga huvitav. – Looming, nr 11, lk 1563–1566.

Velsker, Mart 2025. Muutub heledamaks. – Looming, nr 8, lk 1127–1130.

Virumäe, Kertu 2024. Aja niit nõelasilma ja paranda maailma. – Värskes Rõhk, nr 89, lk 114–117.

Saara Liis Jõerand (snd 1999), MA, ajakirja Värskes Rõhk peatoimetaja (Vanemuise 19, 51003 Tartu), saaraliis.joerand@va.ee

On the richness of the critical field, for a change: Estonian literary criticism in 2024–2025

Keywords: literary criticism, survey, cultural journalism, Estonian literature

This article provides an overview of literary criticism published in 2024 and 2025 in the periodicals *Akadeemia*, *Keel ja Kirjandus*, *Looming*, *Müürileht*, *Sirp*, *Vikerkaar* and *Värskes Rõhk*, all issued by SA Kultuurileht. The analysis draws on key statistical indicators. The sample comprises 475 reviews in total, of which 89 address translated works and 124 discuss non-fiction titles or new editions of older literature. The primary focus of the article is on reviews of contemporary Estonian fiction, which account for 278 items in the sample. Of these, 36% concern poetry and 60.4% prose; 35.6% of the reviewers are men and 63.3% women, while among the authors of the works reviewed, 41.7% are men and 49.3% women. Compared with the situation seven years ago, the proportion of women in both categories has increased significantly, and the earlier imbalance between reviews written by women about men and those written by men about women has largely evened out.

In addition to presenting general statistics, the survey outlines the distinctive styles of the most frequently published critics and examines the reception of the most widely reviewed works. During the period under consideration, the most prolific reviewer of Estonian fiction was Sveta Grigorjeva (13 reviews), followed by Vilja Kiisler (9) and Ave Taavet (9). The work that received the greatest number of reviews was Carolina Pihelgas' *Lõikejoon* ("The Cut Line") (6 reviews), the only title to be reviewed in all the publications covering fiction. The article also highlights other notable critics and individual reviews deserving of attention, supporting the author's view that the Estonian critical field is diverse and in good health.

Saara Liis Jõerand (b. 1999), MA, Editor-in-Chief of *Värskes Rõhk* (Vanemuise 19, 51003 Tartu), saaraliis.joerand@va.ee